

ҚЫЛМЫСТЫҢ ТҮСІНІГІ МЕН БЕЛГІЛЕРІ

Баженова М.Д., з.ғ.м., оқытушы-ассистент, **Рахымбергенова Н.Н.**, 4 курс студенті
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған

E-mail: bazhenova.meruert@mail.ru

Бұл мақалада ҚР Қылмыстық кодексінде қабылданған қылмыстың түсінігі мен белгілері, оның жіктелуі мәселелері талқыланады. Қылмыстық құқықта қылмыс ұғымының ресми анықтамасы кең тараған Батыс Еуропа елдерінің көпшілігінен айырмашылығы, ішкі қылмыстық құқық үшін оның материалдық және формальды анықтамасы дәстүрлі.

Тірек сөздер: қылмыстық құқық, қылмыс, қылмыс белгілері, қылмыстардың жіктелуі, Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі.

В данной статье рассмотрены вопросы понятия и признаков преступления его классификация, принятые в уголовном кодексе Республики Казахстан. В отличие от большинства западноевропейских стран, в уголовном праве которых распространено формальное определение понятия преступления, для отечественного уголовного права традиционным является его материально-формальное определение.

Ключевые слова: уголовное право, преступление, признаки преступления, классификация преступлений, уголовный кодекс РК.

This article discusses the issues of the concept and signs of a crime, its classification, adopted in the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. Unlike most Western European countries, in whose criminal law a formal definition of the concept of a crime is widespread, for domestic criminal law its material and formal definition is traditional.

Key words: criminal law, crime, signs of a crime, classification of crimes, the criminal code of the Republic of Kazakhstan.

Қылмыстық құқықта қылмыс түсінігінің ресми анықтамасы кең тараған Батыс Еуропа елдерінің көпшілігінен айырмашылығы, ішкі қылмыстық құқық үшін оның материалдық және формальды анықтамасы қылмыстық заңмен тыйым салынған әлеуметтік қауіпті әрекет ретінде дәстүрлі болып табылады. Егер қылмыс түсінігінің формальды анықтамасында іс - әрекеттің заңсыздығының формальды белгісіне баса назар аударылса, онда материалдық анықтамада формальды белгісімен бірге материал міндетті - әрекет немесе әрекетсіздіктің әлеуметтік қауіптілігі болып табылады. [1].

Қылмыстың анықтамасы ҚР ҚК -нің 9 -бабында берілген: «Қылмыс - бұл кодексте жазалау қауімімен тыйым салынған, кінәлі түрде жасалған (әрекет немесе әрекетсіздік) қоғамдық қауіпті әрекет» [2].

Бұл анықтама қылмыстың бірқатар міндетті белгілермен сипатталатынын көрсетеді. Бұл әрекеттің әлеуметтік қауіптілігі, оның заңсыздығы, кінәсі мен жазалануы. Тек жиынтықта көрсетілген барлық белгілер болған жағдайда, әрекетті қылмыс деп тануға болады.

Қылмыстың бірінші белгісі - оның әлеуметтік қауіптілігі. Қоғамдық қауіп - бұл қылмыстық заңмен қорғалатын қоғамдық қатынастарға іс жүзінде елеулі зиян келтіру немесе осындай зиян келтіру қаупін тудыратын әрекеттің (әрекет немесе әрекетсіздіктің) объективті қасиеті.

Бұл заң шығарушы әрекетті қылмыстық деп тану немесе криминалсыздандыру туралы шешім қабылдағанда ескеретін әрекет немесе әрекетсіздіктің әлеуметтік қауіптілігі (зияндылығы). Тек белгілі бір әрекеттер үшін қылмыстық жауапкершілікті белгілеу орынды болған жағдайда, егер олар объективті әлеуметтік қауіпті болса. Бірақ егер заң шығарушы қылмыстық заңда осы немесе басқа мінез -құлыққа тыйым салуды қажет деп санаса да, бұл

заңда көрсетілген әрекеттің белгілеріне жататын нақты әрекет немесе әрекетсіздік әрқашан қылмыстық болып табылады дегенді білдірмейді. Бұл қылмыскерге кінәлі деп танылған әрекет әлеуметтік қауіпті екенін анықтау маңызды. Қылмыстық кодекстің 9 -бабының екінші бөлігіне сәйкес, «әрекет немесе әрекетсіздік қылмыс болып табылмайды, дегенмен бұл кодекстің Ерекше бөлімінде көзделген кез келген әрекеттің белгілерін ресми түрде қамтиды, бірақ оның маңызды еместігіне байланысты қоғамдық қауіп, яғни ол зиян келтірмеді және жеке адамға, қоғамға немесе мемлекетке зиян келтіретін қауіп тудырмады» [3].

Бұл әлеуметтік қауіптілік тек қылмысқа тән қасиет деп айтуға болмайды. Әкімшілік құқық бұзушылықтар, мысалы, жеке адамға, қоғамға немесе мемлекетке зиян келтіруі мүмкін. Бірақ олардың әлеуметтік қауіптілік дәрежесі (зияндылығы) әлдеқайда төмен. Қылмыстарды басқа құқық бұзушылықтардан бөле отырып, заң шығарушы әдетте Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінің баптарының диспозициясында қылмыстық әрекеттердің салдарын сипаттайтын белгілерді көрсетеді. Қылмыстық кодекстің 277 -бабына сәйкес шаруашылық және өзге де қызметке қойылатын экологиялық талаптарды бұзғаны үшін қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін мұндай бұзушылық қоршаған ортаның елеулі ластануына, адам денсаулығына зиян келтіруге, жануардың немесе өсімдіктердің жаппай қырылуына және басқа да ауыр зардаптарға әкеп соқтыруы қажет. адам денсаулығына ауыр немесе орташа ауырлықтағы зиян келтіретін жол ережелері мен көлік құралдарын пайдалану ережелерін бұзғаны үшін Қылмыстық кодекстің 296 -бабының бірінші бөлігі. Бұл салдар болмаған кезде немесе басқа да аса ауыр емес салдар болған кезде (мысалы, көлік құралын басқаратын адамның жол қозғалысы ережелерін бұзуы нәтижесінде денсаулығына жеңіл зиян келтіру), тиісті жағдайларда жасалған әрекеттер әкімшілік жауапкершілікке әкеп соғады. 4].

Екіншісі қарау тәртібінде, бірақ құндылығы бойынша емес, қылмыстың міндетті белгісі - бұл қылмыстық құқық бұзушылық, яғни қылмыстық заңмен әрекетке тыйым салу. Заңсыздық, жоғарыда айтылғандай, қылмыстың ресми белгісі. Кеңестік кезеңдегі отандық заң әдебиеттерінде материалдық ерекшеліктің формальдылықтан басымдығы қорғалды, бұл авторлардың пікірінше қылмыстың маркстік-лениндік түсінігінің артықшылығын куәландырады. Біздің ойымызша, жаңа жағдайда, заңдылық принципі құрылатын құқықтық мемлекет құрылысының іргетасына айналғанда, қылмыстың формальды белгісі материалдық мәнінен еш кем түспейді. Бұл екі белгі де бір -бірімен тығыз байланысты және өзара тәуелді. Заң шығарушы, әдетте, қоғамдық қауіпті іс-әрекетке қылмыстық-құқықтық тыйым салады және, әдетте, қоғамдық қауіп жоғалған кезде, оның қылмыстық-құқықтық тыйым салуы да жойылады (іс-әрекет криминалсыздандырылады). Сонымен қатар, сәйкессіздіктер де бар. Бұл қылмыстық заңда көзделген әрекет немесе әрекетсіздік оның елеусіздігіне байланысты қоғамдық қауіп төндірмейтін, жоғарыда қарастырылған жағдайлар ғана емес, сонымен қатар объективті түрде зиян келтіретін, мүмкін және өте маңызды бір немесе басқа қоғамдық қатынастар, бірақ бұл қоғамдық қатынастар қылмыстық заңмен қорғалмаған, яғни оларға зиян келтіруге тыйым жоқ. Екі жағдайда да бұл әрекетті қылмыстық деп тануға болмайды.

Тыйым қылмыстық заңмен дәл белгіленген жағдайда ғана қылмысты талқылауға болатынын есте ұстаған жөн. Әрекеттің басқа құқық салаларының нормаларына қайшылығы оны қылмыстық деп тануға негіз бермейді. Мысалы, Қазақстан Республикасының аумағында шетел валютасымен мәміле жасауға валюталық реттеу туралы заңмен тыйым салынған, бірақ мұндай әрекет Қылмыстық кодексте қарастырылмаған, демек, мұндай әрекет қылмыскер Шамасы, қазіргі жағдайда қылмыстың ресми белгісінің өсуіне ерекше назар аударғысы келгендіктен, заң шығарушы Қылмыстық кодекстің 9 -бабының бірінші бөлігінде конституциялық норманы сөзбе -сөз қайта шығарды (ҚР Заңының 77 -бабының 3 -тармағы 10 -тармақшасы). Конституция) қылмыстық заңды ұқсастықпен қолдануға жол бермеу туралы. Басқаша айтқанда, *nullum crimen sine lege* классикалық ережесі конституциялық деңгейде бекітілген (бұл туралы заңда көрсетілмеген қылмыс жоқ).

Қылмыстың келесі екі белгісі заңсыздықпен тығыз байланысты: кінә мен жазалау.

Заң шығарушының кінә тағайындауы, яғни қылмыстың дербес белгісі ретінде адамның іс -әрекетінде кінәнің болуы фактісі осы институтқа берілген маңыздылықты куәландырады. Қылмыстық кодекстің 19 -бабының екінші бөлігіне сәйкес объективті айыптауға, яғни жазықсыз зиян келтіргені үшін қылмыстық жауапкершілікке жол берілмейді. Қылмыстық кодекстің сол бабының үшінші бөлігіне сәйкес, қылмысты қасақана немесе абайсызда жасаған адам ғана кінәлі деп танылады. Кінә заңсыздықтың алғышарттарының бірі болғандықтан (қылмыстық заң тек кінәлі әрекетке немесе әрекетсіздікке тыйым салады), субъектінің іс -әрекетінде кінәнің болмауы оның іс -әрекетінде қылмыстық құқық бұзушылық белгісінің болмауын білдіреді [5]. Қылмыстың келесі белгісі - қылмыстық жауапкершілік. Жазалау қаупімен расталмайтын қылмыстық заңдық тыйымның болуы тыйым салынған әрекеттің қылмыстық екенін растауға негіз болмайды. Сонымен, Қылмыстық кодекстің жалпы бөлімінде бірқатар тыйым салулар белгіленген (әрекеттің қылмыстылығын немесе жазалануын анықтайтын, жауапкершілікті немесе жазаны күшейтетін немесе осы әрекетті жасаған адамның позициясын нашарлататын заң беру үшін, ретроактивті) және т.б.). Алайда мұндай тыйымның бұзылуы, егер олар, мысалы, Қылмыстық кодекстің 350 -бабында көзделген қылмыстың белгілеріне жатпаса, қылмыс болып табылмайды. Есте сақтау керек, қылмыстың белгісі - дәл жазалау, яғни заңда жазаны қолдану қаупінің болуы, ал іс -әрекеттің нақты жазалануы емес. Қылмыстық заңмен тыйым салынған нақты қоғамдық қауіпті әрекетті жасағаны үшін кінәлі адам жазалау қаупімен жазаланбауы мүмкін (қылмыстық жауапкершіліктің, рақымшылықтың және т.б. ескіру мерзімінің өтуіне байланысты), бірақ бұл тоқтамайды. жасалған әрекет қылмыстық деп танылады.

Қылмыстардың жіктелуі

Қылмыстарды саралау әр түрлі белгілер бойынша жүргізілуі мүмкін.

Біріншіден, қылмыстың объектісі. Қылмыстың объектісіне байланысты Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімі тарауларға бөлінеді, олардың әрқайсысында бір жалпы объектіге қол сұғатын қылмыстарды жасағаны үшін жауапкершілікті қарастыратын нормалардың белгілі бір топтары бар (адамға, отбасы мен кәмелетке толмағандарға қарсы қылмыстар, адам мен азаматтың конституциялық және басқа құқықтары мен бостандықтары және т.б.). Бұл жіктеудің маңызы тек құқық қорғау органының қызметкерінің Кодексті қолдануды жеңілдетуінде ғана емес, сонымен қатар әрбір нақты әрекеттің әлеуметтік-саяси мәнін дұрыс анықтауға мүмкіндік беруінде, сонымен қатар дұрыс біліктілікке көмектесуінде. акт Мысалы, зияткерлік меншік құқығын бұзғаны үшін жауаптылықты қарастыратын Қылмыстық кодекстің 184 -бабы Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінің «Меншікке қарсы қылмыстар» 6 -тарауында, ал Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінде баптар орналастырылған. мұндай қылмыстар үшін жауапкершілікті қарастыру «Адамның конституциялық құқықтары мен бостандықтарына қарсы қылмыстар» тарауында берілген. Бұдан шығатыны, егер Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексі бойынша жеке тұлға ғана осы қылмыстық әрекеттердің құрбаны деп таныла алатын болса (бұл қылмыстардың жалпы объектісі - адамның конституциялық құқықтары мен бостандықтары), онда Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан жеке тұлғалардың ғана емес, сонымен қатар заңды тұлғалардың зияткерлік меншік құқықтарын қорғайды, өйткені мұнда заң шығарушы мүліктік қатынастарды жалпы объект ретінде анықтады [6].

Екіншіден, кінә нысаны қылмыстарды саралау критерийі бола алады. Барлық қылмыстық әрекеттер қасақана және абайсызда болып бөлінеді. Қылмысты қасақана немесе абайсызда жіктеу өте ауыр құқықтық салдарға әкеп соғады: ол қоғамдық қауіптілік сипаты мен дәрежесін анықтауға әсер етеді (абайсызда жасалған қылмыстар ауыр немесе аса ауыр деп танылмайды, қайталану тек қасақана жасалған қылмыстарға қатысты ғана танылады, қылмысқа дайындалуға және қылмысқа әрекет жасауға дайындық кезінде кінәнің қасақана түрі ғана мүмкін), жаза (қасақана жасалған қылмыстар, әдетте, қатаң жазаланады), оны өтеу тәртібі, қылмыстық жауапкершіліктен босату және жазалау және т. қылмыстық кодексте көзделген жағдайлар, тек жалдамалы қылмыстар жасау үшін).

Үшіншіден, әрекеттің әлеуметтік қауіптілік сипаты мен дәрежесі қылмыстарды саралауға негіз бола алады. –Қылмыстық кодекстің 10 -бабындағы қылмыстарды санаттарға бөлу осы критерийге негізделген. Қылмыстық кодекстің арнайы бөлімінде көзделген барлық әрекеттер қоғамдық қауіптілік сипаты мен дәрежесіне қарай жеңіл ауырлықтағы қылмыстарға, орташа ауырлықтағы қылмыстарға, ауыр қылмыстарға және аса ауыр қылмыстарға бөлінеді.

Кішігірім ауырлықтағы қылмыстар - бұл үшін Қылмыстық кодексте көзделген ең жоғары жаза екі жылдан бас бостандығынан айыруға жатпайтын қасақана әрекеттер, сондай -ақ жасағаны үшін Қылмыстық кодексте көзделген шекті жаза қолданылмайтын абайсызда жасалған әрекеттер. бес жылдан астам түрмеде.

Орташа ауырлықтағы қылмыстар - бұл қасақана жасалған әрекеттер, оларды жасау үшін Қылмыстық кодексте көзделген ең жоғары жаза бес жылдан бас бостандығынан айырудан аспайды, сондай -ақ абайсызда жасалған әрекеттер, олар үшін көп мерзімге бас бостандығынан айыру түріндегі жаза тағайындалады. бес жылдан астам уақыт беріледі.

Ауыр қылмыстар - бұл қасақана жасалған әрекеттер, оларды жасағаны үшін Қылмыстық кодексте көзделген ең жоғары жаза он екі жыл бас бостандығынан айырудан аспайды.

Әсіресе ауыр қылмыстар - бұл қасақана жасалған әрекеттер, оларды жасау үшін Қылмыстық кодексте он екі жылдан асатын мерзімге бас бостандығынан айыру немесе өлім жазасы қарастырылған.

Қылмыстарды осы санаттарға бөлу оларды қудалау, қылмысты квалификациялау, жаза тағайындау, қылмыстық жауапкершілік пен жазадан босату туралы мәселені шешкен кезде заңды бұзған адамдарға неғұрлым сараланған көзқарас жасауға мүмкіндік береді.

Осылайша, шағын немесе орташа ауырлықтағы қылмыстарға дайындық қылмыстық жауапкершілікке әкелмейді. Кішкене ауырлықтағы қылмысқа оқталу қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды. Жағдайлардың сәйкес келуі нәтижесінде бірінші рет ауыр емес қылмыс жасау қылмыстық жауаптылық пен жазаны жеңілдететін мән -жай болып табылады. Кішігірім ауырлықтағы қылмыстардың жиынтығы үшін жаза тағайындау кезінде онша ауыр емес жазаны неғұрлым ауыр жазаға тарту принципі қолданылуы мүмкін. Егер шартты түрде сотталған адам сынақ мерзімі ішінде жеңіл ауырлықтағы қылмыс жасаса, сот үкім шығарғанда шартты соттылықты алып тастау немесе сақтау туралы шешім шығарады, ал мұндай жағдайларда басқа санаттағы қылмыс жасау шартты соттылықты міндетті түрде жоюға әкеп соғады. . Тиісті жағдайларда шағын немесе орташа ауырлықтағы қылмыстар жасалған жағдайда, адам белсенді өкінуіне байланысты қылмыстық жауаптылықтан босатылуы мүмкін; жәбірленушімен татуласу; оның кейінгі мінсіз мінез -құлқына байланысты адамды әлеуметтік қауіпті деп танудың мүмкін еместігі; қылмыс жасалған күннен бастап екі жыл (ауыр емес қылмыс жасағаны үшін) және бес жыл (орташа ауырлықтағы қылмыс жасағаны үшін) ескіру мерзімінің өтуі немесе өтуі тиісінше, соттың айыптау үкімі заңды күшіне енген күннен бастап ескіру мерзімі үш және алты жыл. -Шағын немесе орташа ауырлықтағы қылмыс жасағаны үшін жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босату тағайындалған жаза мерзімінің жартысын (кәмелетке толмағандар үшін үштен бір бөлігін) өтегеннен кейін қолданылуы мүмкін. Жеңіл немесе орташа ауырлықтағы қылмыс үшін бас бостандығынан айыру орындарында жазасын өтеп жатқан адамдар үшін сот жазаның өтелмеген бөлігін жазаның жеңіл түріне ауыстыра алады. Аталған қылмысты жасағаны үшін бас бостандығынан айыруға сотталған адамдарға қатысты соттылықты жою жазаны өтегеннен кейін үш жылдан кейін, ал кәмелетке толмағандарға қатысты - бір жылдан кейін мүмкін болады. Кіші немесе орташа ауырлықтағы қылмыс жасағаны үшін бірінші рет сотталған кәмелетке толмағандар тәрбиелеудің мәжбүрлеу шараларын қолдана отырып жазадан босатылуы мүмкін.

Ауыр қылмыстар жасау келесі құқықтық салдарға әкеп соғады: рецидивті қауіпті немесе ерекше қауіпті деп тану; – Жазасын өтеу мерзімінің кемінде үштен екі бөлігінен кейін шартты түрде мерзімінен бұрын босату (кәмелетке толмағандарға қатысты - мерзімнің

кемінде жартысы); қылмыс жасаған сәттен немесе сот үкімі заңды күшіне енген күннен бастап он жылдық (кәмелетке толмағандарға қатысты-бес жыл) ескіру мерзімінің өтуіне байланысты қылмыстық жауаптылықтан босату; жазаны өтегеннен кейін алты жылдан кейін (кәмелетке толмағандарға қатысты - үш жыл) бас бостандығынан айыруға сотталған адамдарға қатысты соттылықты жою [7].

Ерекше ауыр қылмыстарды жасаған кезде, адамның іс -әрекетінде аса қауіпті рецидивті тануға болады; өлім жазасын немесе өмір бойына бас бостандығынан айыруды қолдану; бас бостандығынан айыру түрінде тағайындалған жазаның бір бөлігін өтеу; мерзімінің кемінде төрттен үшінен кейін жазаны өтеуден шартты түрде босату (кәмелетке толмағандар үшін - үштен екісі); қылмыс жасалған немесе сот үкімі заңды күшіне енген күннен бастап он бес жылдық ескіру мерзімінің өтуіне байланысты қылмыстық жауаптылықтан босату; бас бостандығынан айыруға сотталған адамдарға қатысты жазаны өтегеннен кейін сегіз жыл өткен соң, ал кәмелетке толмағандарға қатысты - үш жыл ішінде соттылықты жою. Ерекше ауыр қылмыс жасағаны үшін бас бостандығынан айыруға сотталған адамдар жазасын қатаң режимдегі колонияларда өтейді.

Сот ауыр немесе аса ауыр қылмыс жасағаны үшін кінәлі адамның жеке басының ерекшеліктерін ескере отырып, оны құрметті, әскери, арнайы немесе басқа атақтан, сыныптық шеннен, дипломатиялық шеннен немесе біліктілік сыныбынан айыруы мүмкін. , разрядтар, разрядтар немесе сыныптар Қазақстан Республикасының Президентімен тағайындалды, бұл оларға оларды айыру туралы түсінік береді. Ерекше ауыр немесе ауыр қылмыс жасауға ниеттің болуы қылмыстық қауымдастық (қылмыстық ұйым) сияқты қатысудың міндетті түрінің міндетті белгілерінің бірі болып табылады.

Кейбір жағдайларда заң шығарушы қылмыстың бірнеше жіктеу белгілерін бірден ескереді. Осылайша, ұйымдасқан топ немесе қылмыстық қауымдастық жасаған қылмыстардың алдын алуға, ашуға немесе тергеуге белсенді үлес қосқан адам, егер бұл адам адамға қарсы ауыр немесе аса ауыр қылмыс жасаған болса, қылмыстық жауаптылықтан босатыла алмайды; жазаны өтеуді кейінге қалдыру жүкті әйелдер мен жас балалары бар әйелдерге қолданылмауы мүмкін, егер бұл әйелдер адамға қарсы ауыр және аса ауыр қылмыстар үшін бес жылдан астам мерзімге сотталған болса. Бұл жерде, біз көріп отырғанымыздай, тек қылмыстың санаты ғана емес, сонымен қатар бұл қылмысқа қол сұғатын объекті, ал соңғы жағдайда тағайындалған жазаның мерзімі ескеріледі.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Уголовный Кодекс Республики Казахстан. – Алматы, Юрист, 2013, с.7
2. Коробеев А.И., Усс А.В., Голик Ю.В. Уголовно-правовая политика: тенденции и перспективы. Изд-во Краснояр.ун-та. 2012, с.189.
3. Уголовное право. Общая часть. М., Изд-во группа ИНФРА М-НОРМА, 2005, с.116.
4. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. 2-е изд., испр. и доп.- Алматы: Жеті Жарғы, 2003, с. 106.
5. Папор А.И. Квалификация преступления по субъективным признакам. СПб. Издательство «Юридический Центр Пресс», 2002, с. 249.
6. Назаренко Г.В. Субъект преступления. Орел, 2010. С. 5-6
7. Уголовная ответственность несовершеннолетних; Научно-практическое пособие. Отв. ред. В.П. Каменов. М., 2011, с. 20